

Euskal kulturaren kinka larria (I)

MIKEL LASA'K

Abstraktoki kulturaren xedeak eta politikarekiko harremanak aztertzea naiko zaila deritzait, ez baldin badut jeneralidade aspergarrietan erori nahi. Bainan puntu hau ere ikutu beharra dago eta laburki bederen saiaturko naiz. Beste aldetik ba du auzi honek gure herrian bereziki proiektio interesante bat eta nahiz ertsiago eta pragmatikoago izan ikusmira hontatik aztertzea kulturaren prolema, eztabaida bixi bateri ateak ideki-ideki egiteko hainakoa. Eta era hontan adierazi diteke: Zenbaiteraino zanpatu eta estali du politikagintzak gure herrian kulturaren prolema?. Noiz arte iraun dezake zibilizazio aurreratu batean politikagintzak kulturaren inplikaziorik gabe?. Zuen erantzunak hartu baino lehenago ausart nadin «Decalage» handiegia izan dela edonun eta beti esatea, eta ez ezinbestean, edo halabeharrez, gure faltaz baino, gure gizartearen erruz eta planteamenduak behar diran hedapenarekin behinere ez diralako egin.

Bainan galdera era hortan eginaz ba dirudi kultura eta politika berezi egin nahi nituzkeala, aurrez-aurre muturka ipini. Eta ez da egia. Horregatik, nahiz eta zaila izan hasiera batetik esan dudan lez, beharrezkoa zaigu kultura eta politikaren arteko jerarkia aztertzea.

Ez nuke inolaz ere aditzera eman nahi kultura bideak ebasio edo ihes-bide behar dutenik, edo konzientzia onaren egile eta sustaile, ez ta ere *neutralismo* dotore batean erortzeko estali. Gaur inoiz baino gehiago kultura, borroka-bide bilakatzen saiatu behar dugu, ezarritako sistema baitan dirauen kultura-zanpatzailearen kontra. Eta gure herrian are gehiago: kultura lanean diardutenek parte behar dute hartu egunero politikagintzan.

Bainan hortan ere beste arriskua ikusten dut, alegia, orain artean gertatu zaiguna gerokoan ere gertatzea: politikagintzaren momentuko

estrategiaren zurrumbiloan suntsitzea. Gure herrian ekintza kulturalari Autonomia handia komeni zaio, epe laburreko estrategiatik aske izateko. Beste aldetik «kultura politikaren serbitzuan» delako tesisaz dogmakeriarik gabe behar da erabili praktikan, behar diran tokietan eta garaietan politikarekin zer ikusi gehiegi nahi ez dutenak ere kultura ekintza barruan sar arazteko. Ez litzaidake egoki irudituko herri-ekintza mailean kultura politikatzeko intentzio gehiegi agertzea. Besterik da ekintza horren buru daudenen mailan, goian eta teorikoki planteamenduak eskrupulo handienarekin egin behar baidira.

(Bainan barkatu, jaunak, goian aiatatu dudán planteamendu polemiko hortan erori naiz ustekabe).

HIRUGARREN BIDEA

Ohituraz bi kultura-mota bereizten dituzte ideologoek:

- Kultura Aristokratikoa
- Masa-kultura.

Azkeneko urteotan mila eztabaida izan dira bata edo bestearen abantailak defenditu nahian. Guretzat ez dago aukerarik «masa-media» delako kulturaren murgildurik baigaude eta ez naiz seguru nahi aina ikurkizun egin da ere uholde hortatik libratu geran edo ez.

Iraultza-optika aukeratu ezkeroz, ordea, ez daukagu ez bata eta ez bestea onhartzerik. Kultura Aristokratikoa berez bidegaberi bat ditek gaur egunean. Masa-kulturak bidegabekeria kentzen badu, kulturari berezkoa duen zerbait kentzen dio, hots, errebeldi edo jazarpen indarra, konsumitzeko ondasun bilakatu den ezkeroz (irakurri «L'Homme Unidimensionnel», 89 eta 90 horr.).

Zorionez, beste hirugarren bide bat geratzen zaigu: benetako kultura herrikoi bat. Zer eta nolakoa izan behar lukean kultura herrikoiak ez da hain erreza asmatzea, ez baida orain artean inun obratu edo praktikara eraman. Paradisu hori eskuratu bitartean (ez dut estaliko ironiz diodala), bi kultura-mota horiengandik libratu ahal izateko eta hirugarrena antolatzen hasi, gure ekintza kulturalak karakteristika batzuk behar litzuzke izan. Aipatu besterik ez ditut egingo:

- Pentsamendu kritikoaren indartzea (pentsamendu negatiboa)
- Kulturaren politikatzea
- Malla praktiko batean: ahal diren herriko sektore gehienak hiperkulturizatzea. Gaur egunean herriari ematen zaion kul-

tura minimo hori baida hain zuzen ere kultura zanpatzailea, herriarenzako benetakoa opioa. Gure borroka, Marti-k zion bezela, ez datza «Zibilizazio eta barbarien artean, sasi-kultura edo naturaren artean baino».

KULTURA JARRAITUA

Sekular kultura bat, berezia ala ez, jatorra ala ez, izan ote du Euskal Herriak? Bistan da baietz. Gutxienez kultura herrikoi bat izan du eta gure artean ditugun kultura horren seinaleak eta agerpenak: literatura herrikoia dela, kirolak, herriaren erlijio-zentzua, sinesteak eta sineskerak, herrizaletasuna (edo herriaren batasunaren konzientzia elementala, ideologi guztien aurretikoa), e. a., e. a.

Euskal Herriak Herri bezela irauin badu, landareak irauten duen bezela, bizitza «bejetatibo»-akin (eta ez dut hau irainez esaten), kultura herrikoi horigatik izan da. Lehenengo kultura-maila hau, nereko, herriaren bizitza instintiboaren agerpen bat besterik ez da. Beraz, fenomeno oharkabea, nahigabea. Bistan da maila honetatik kanpo, gaineratik ala behetik, ez dakit, kultura elaboratu bat ba dela. Eta maila hontan ere ez dut ukatuko gure aurrekoek zerbait egin dutela, baina zorritzarekin planifikaziorik gabe, nora-ezean, jarraipenik gabe, kondairatik etenda; behin ere ez, edo oso gutxitan, hazo-lana gisa, indibidualitate bakan batzuen eraginez baizik. Literatura-kondaira ejenplutzat harturik akats horiek guziak garbi nabarmentzen dira kasu batzuk salbo (esate baterako, hamazazpigarren gizaldian Lapurdiko literatur-mugimendua, Axular, Etcheberri, e. a. buru eta kide zirela).

Bainan bere pobrezian ez genduke mespretxatu behar azken urteotan zenbait gazteen artean modan dagoen bezela gure belaunaldi aurreko balore batzuk (besteak beste, Orixe, Lizardi, Campion, e. a., e. a.) joera edo ismo diferenteak jarraitzen zituztela eta besterik gabe. Kultura jator batek jarraipena behar du. Postura hauek gure artean maila guzietan hain nabarmen agertzen den adoleszentzi giroaren seinalagarri edo salatari dira. Eta akats hau aitatu dudun ezker, komeni litzake orain arteko euskal kulturaren hiru akats nagusien kritika egitea. Hots:

- Adoleszentismoa
- Diletantismoa
- Erakunde edo Organizaziorik-eza.

HIRU AKATS NAGUSIAK

ADOLESZENTISMOA gorago aipatu dudan postura kapritxoso gisa horietan nabarmentzen da. Eta bere ondorioak, nerekiho, hauetxek dira:

—Kultura eraginaren jarraipenik-eza edo, beste modu batera mintzatuz, luzaroko kultura politikaren suntsitzea. Han eta hemen aldizka eta noizbehintza sortzen diran eraginak edo urte gutxi barru agortu eta eten egiten dirala edo ta kapilla moduzko itxituretan bizirik diraute herriarengan hedapenik gabe. Gisa honetan euren influentzia laburra eta hurria izaten da.

Heritasun honen beste seinalagarri bat izan ditekere literatura exenplutzat harturik (bainan simetriaren legeaz baliatuz orobat esan genezake beste mailetan ere), ismo baten nagusikeria edo monopolioa. Konkurrentziaren faltan ismo horiek bortxatu egiten gaituzte direkzio batean radikalizatzerara, espresio eta sendipen berezi batzuetara mugatzen ixkiriatzean, esate baterako; hizkuntzaren beste mila aldeak bazterturik beste joerak neurritz gain mesprextaturik. Luzaroan pobretu besterik ez gaituzte egiten. Abstraktoegi baderitzaizue esandakoa oro, pentsatu besterik ez duzute Arestismoak izan dituen ondorioetan, eta ikusi nola ismo horren jarraitzaileak erori diran azken finean hiru edo lau kriseeetan:

- tremendismoa
- sermoe-joera
- gizartekeria (gizarte auzia sendimendu hutsez konpondu nahian).

Azkenean adoleszentismoak Arestismoan gorputz hartu du (2) eta (3).

DILETANTISMOA. Gure muinetan erroturik dagoan heritasun hone-ri sendagailuak bilatzea oso zaila deritzait, kultura-infrastrukturak aldatzen ez diran bitartean. Besterik da diletantismoaren kausak aurkitu nahi izatea. Nere iritziz, kausarik nabarmenena kulturaren dedikaziorik ezean datza, edo zehatzago esanik, KULTURA-MARGINALISMO BATEAN. Euskal kulturaren marginalismoa somatu ditekere edonun ez baida lege orokorragorik une oro kunplitzen gure baitan. Euskal Herrian diran hiru edo lau Euskalzale espezializatuenetan ere obratzen baida marginalismoa, hainbestearino ikuitu baigaitu heritasun honek.

Eta zer esanik ez hor bazterretan sakabanaturik gabiltzan berrehun edo hirurehun autodidaktatzaz.

Ez da gizon bakoitzaren errua. Bana banaka harturik erru gabe gera. Baina oraindik garbiago esan dezagun: gaur egunean Euskal Herri guzian ez dago liberatu bat bedera kultura mailean lan egiteko liberatu gisa.

Zerbait lortu nahi badugu, nahi ta nahi ez, liberatu horietako mordo baten beharrean gaude. Baina auzi honen askapena ezin diteke amestu ere hirugarrenaren korapiloa askatzen ez dugun bitartean. Eta hirugarren puntua da:

ERAKUNDE EDO ORGANIZAZIORIK EZA. Ba dira Euskal Herrian erakundeak, baina ez daramakite bizitza osorik, normalik, herio bizitza baino. Organizazio horiek etxerik badute, aize-etxe besterik ez dira gehienetan. Ba dira beste batzuk, jatorragoak eta oiharri bezela interese handia dutenak:

- Jakin taldea
- Alfabetatzea
- Gerediaga
- Euskal ikastolak
- Zenbait folklore talde.

Erakunde hauek, berrien faltan, indartu egin behar genituzke ahal dugun neurrian eta ahalik eta gehiena hedatu herrian. Behar litzake ere horien guzien gainetik Supra-organizazio bortiz bat medio ekonomiko ugariekin herriaren beharrak aztertuko litzukeana eta bekak eta prestamo laguntzak emango litzuzkenak ondo aukeratutako gazteeri ikasketak nagusiak egiten laguntzeko. Liberatuak formatzeko bide bakarra hau izan diteke.

Organizazio auzia zailena izanik, baitere beharrezkoena iruditzen zait gure herriarentzat. Kultura dilettante edo marginal batekin ezin diteke herria bizi. Kultura, berez, gauza konplejua da; horigmatik hain zaila zaigu definitzea (eta gehienetan deskripzioarekin kontentatzen gera), eta gizontzen ez geran bitartean iguingarri egingo zaigu bere konplexotasuna eta zailtasuna onhartzea. Horigatik estrena salatu dut adolezentsismoa, bizitzaren beharrezko ugaritasuna uko egiten diolako, hain zuzen ere.

Mikel Lasa

OHARRAK

- 1.—Euskal-ikasleen batzar batean irakurritako saioa, 1968-ko abenduan.
- 2.—Aitortu behar dut «Arestismoa» hitza gaizkia erabili dela, ez baidut nahi berearekin adierazi Arestiren lanetan aurkitzen diranik akats horiek, bal-

zik bere jarrartzailenetan; hoek, Arestiren alde errexenez baliatuz, ez baidute nardaskatu besterik egin auspo eta eragile izan zitekean literatura-mugimendu ernagarria.

Besterik litzake, Aresti bera ere, azken momentuan, bere buruarekiko zalekeri batean erori denentz esatea, Esprit-ekoek Bernanos zaharrari Bernanoskeriari amor eman zioela salatzen zuten sentidu berean. Merezki luke Arestiri gertatutakoa saiakera batean sakonki aztertzea.

- 3.—Adoleszentismoari jazartzeko, bide bakarra ikusten dut: didaktismoa. Hau litzake gure benetako kulturazko iraultzaren obratzea, orainarteko kultura-politika burgesaren kapritxoak errotik alienatuz. Beharrezkoa zaigu zientzi formalak lantzea euskeraz, hein batean bederen. Alde hontatik oso ondo ikusi dut, esperientzia bezela, JAKIN berriaren lehen zerbakia linguistika eta matematika berrieri buruz, eta argitara nahi duten «Que Sais-je?» moduko sorta,, alfabetatze-ekintza, ikastolak, biltzar kulturalak herri mailan eta ikasle ta irakasle mailan...

Folklore eta literatura lirikoa herri baten adoleszentzi mailaren seinalagarri dira. Etapa liriko hau gainditu behar dugu lehenbailehen didaktismoaren bide legor eta ertsien barna abiatuz.

Didaktismoa behar-beharrezkoa dugu kulturazko iraultza batean. Pentsatu, bestela, Mao-Tse-Tung-en Izkribuetan edo, literatura alorrean, Bertold Brecht-en antzerki-lanetan didaktismoak duen garrantzia. Etapa hau ez dago inolaz ere aserre lehen aipatu dugun hiperkulturizazio xedearekin. Neurritz-galneko sinplifikazioetan ez erortzearren (didaktismoaren arriskurik handiena sinplifikatzea baida), Marcuseren «L'Homme U.»-ko pasarte bat irakurtzeak merezi luke (91 eta 92 horr., Minuit, 1° argitalpena).